

Robert Lax

Robert Lax
55 gedichten

*Vertaald en besproken
door Ton van 't Hof*

Ten geleide

In 2022 vertaalde ik 55 gedichten uit de bundel *Sea & Sky* (1965) van de Amerikaanse dichter Robert Lax (1915-2000), voorzag elk gedicht van enkele regels commentaar en publiceerde ze in afleveringen op mijn toenmalige blog. In dit dossier zijn vertalingen en commentaar ongewijzigd overgenomen.

(1)

De Amerikaanse dichter Robert Lax (1915-2000) woonde 38 jaar op Griekse eilanden, waar hij in alle rust aan zijn oeuvre werkte, dat grotendeels uit minimalistische gedichten bestaat. Ik ben er verzot op en wil de komende weken aandacht besteden aan de bundel *Sea & Sky*, die in 1965 verscheen. Het openingsgedicht geeft een setting weer, waaronder de bundel is geschreven. De Koude Oorlog woedt in volle hevigheid en in Griekenland is een militaire putsch niet ver weg meer.

ze
kreunen

waarom
kreunen
ze

het
volk
kreunt

waarom
kreunt
het
volk

de
naties
kreunen

waarom
kreunen
de
naties

?

PS Het werkwoord 'groan' heb ik hier vertaald met 'kreunen', maar het kan ook 'grommen' of 'hunkeren' of 'gebukt gaan' betekenen.

(2)

Halverwege het titelloze tweede gedicht – geen enkel gedicht in de bundel heeft een titel – eist de buitenwereld de aandacht op. Wolken pakken zich niet alleen figuurlijk samen, maar verschijnen ook letterlijk in het gezichtsveld: boven de zee. Donkere overpeinzingen worden afgewisseld met een alledaags tafereel. De lezer keert terug naar een hier en nu. Terwijl ik dit blogbericht schreef, spraken deskundigen zich op de radio uit over de kwestie Oekraïne: gaan de Russen wel of niet over tot de aanval?

waarom
kreunen
de
naties

&
waarom

vervallen
ze

in
ijdele
her-
haling

?

de
wolken

de
wolken

ver-
schijnen

(boven
de
zee)

(3)

The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics omschrijft het minimalisme als ‘een poëtica die veronderstelt dat soberheid, precisie, understatement en reductie poëtische authenticiteit kunnen constitueren’. Een hele mond vol. Bovendien, voegt *Princeton* toe, verlaat het minimalisme zich op het principe dat W.C. Williams omschreef als ‘no ideas but in things’. Ik word te specifiek. Lees Laxs derde gedicht uit *Sea & Sky*:

de winter

de winter

(komt
er-
aan)

ga
dichter

bij
el-
kaar
zitten

neem
ook

lager

plaats

(want

de
kou

rukt
op)

(4)

Gedicht vier. Een liefdesverklaring aan de aarde en haar seizoenen of de vervloeking ervan. Ik gok op het eerste. De herhaling is een veelgebruikte stijlfiguur in deze bundel. Hier wordt ons met nadruk iets verteld.

de
aarde

de
aarde

in
al

haar
seizoenen

in
al

haar
seizoenen

in
al

haar
seizoenen

de
aarde

de
aarde

de
aarde

(5)

Wie is hier aan het woord en wat probeert hij of zij ons duidelijk te maken? Een politicus? Poëet? Pedanterik? Wat ik graag geloof: dat Lax naar een Grieks eiland uitweek om de betweterigheid te ontvluchten.

niet

zo

&

zo

&

zo

&

zo

maar

zo

&

zo

&

zo

niet

zo

&

zo

&
zo

&
zo

maar

zo

&
zo

&
zo

(6)

Lax is vaak een kluizenaar of eenling genoemd. In zijn boek *‘Pure Act: The Uncommon Life of Robert Lax’* maakt Michael N. McGregor echter duidelijk dat de dichter de wereld niet wilde verlaten, maar juist omarmen. En daar had Lax rust en ruimte voor nodig, waarin hij de omgeving goed in zich kon opnemen. Langzaam leven, noemde hij dat. In het zesde gedicht wordt daar iets van aan het licht gebracht.

een

ze-

ker

rit-

me

een

ze-

ker

we-

ten

om

waar

te

ne-

men

om
te
wor-
den
be-
speurd

een
ze-
ker

rit-
me

een
ze-
ker

we-
ten

(in
al-
le

ver-
an-
de-
ren-
de

da-
gen)

(7)

Het zevende gedicht is het langste gedicht uit de bundel. Het telt 64 woorden en beslaat in *Sea & Sky* vier hele pagina's. Opnieuw is de herhaling een sterk wapen: ik turfde slechts dertien verschillende woorden. Ook het vele wit vervult een belangrijke rol. Let op de minieme accentverschuivingen.

dit
mo-
ment

prij-
zen-
de

met
heel
zijn

hart

won
zijn
hart

won
zijn

hart

voor
het

vol-
gen-
de

dit
mo-
ment
prij-
zen-
de

met
heel
zijn

hart

won
zijn
hart

won
zijn

hart

voor
wat

volg-
de

dit
mo-
ment

prij-
zen-
de

met
heel
zijn

hart

won
zijn
hart

won
zijn

hart

voor
wat

volg-
de

dit

mo-
ment

prij-
zen-
de

met
heel

zijn
hart

won
zijn
hart

won
zijn

hart

voor
wat

volg-
de

(8)

In 1962 verkaste Lax naar het Griekse eiland Kalymnos, waar hij in de eerste jaren *Sea & Sky* schreef. Pothia is de hoofdstad van dat eiland en telt vandaag de dag circa 11.000 inwoners. Lax maakte graag lange wandelingen en was gefascineerd door het heldere Griekse licht. Wellicht is het achtste gedicht wel een verslag van een van die wandelingen. Ik voel de cadans, zie iemand voor me die zich in het moment bevindt.

het
licht

het
licht

het
oog

het
oog

het
oog

het
oog

het
licht

het
licht

het
licht

het
licht

het
oog

het
oog

het
oog

het
oog

het
licht

het
licht

de
zon

de
zon

de
stad

de
stad

de
stad

de
stad

de
zon

de
zon

(9)

Als het donkert. Daar zou het volgende gedicht over kunnen gaan. De ervaring van het donkeren. Weg zon, weg stad, verdwenen in het pikkedonker. En natuurlijk nodigt dit gedicht de lezer ook uit om te filosoferen over de vraag wat poëzie is en waarin een gedicht verschilt van een tekst die geen gedicht is.

niet
langer

de
zon

niet
langer

de
zon

de
stad

de
stad

niet
langer

niet
langer

niet
langer

de
zon

niet
langer

de
stad

(niet
langer)

(10)

De *Princeton* stelt dat het poëtisch minimalisme wortels heeft in W.C. Williams' 'No ideas but in things'. Williams vond dat dichters zich niet moeten bezighouden met abstracte ideeën, maar met concrete dingen. Lax was het daar helemaal mee eens. In het tiende gedicht slentert hij door een zonovergoten stadje, zo verbeeld ik me. Maar dat staat er niet.

de
stad

de
stad

de
stad

de
stad

de
zon

de
zon

de
zon

de
stad

de
stad

de
stad

de
stad

(de
stad

de
stad)

de
zon

(11)

Kalymnos heeft een aangenaam mediterraan klimaat. In de zomermaanden valt er amper neerslag op dit Griekse eiland. Maar soms verdwijnt de zon er toch achter de wolken. Iets wat dan opvalt. Een ervaring om te verdichten.

de
stad

de
stad

(een
zon-
lo-
ze)

stad)

de
stad

de
stad

(de
zon)

de
stad

de
stad

(een
zon-
lo-
ze

stad)

de
stad

de
stad

(de
zon)

(12)

Lax schreef *Sea & Sky* begin jaren 60. Ook toen stond de wereld op diverse plaatsen in brand. Tijdens de Cubacrisis in 1962 kwam het zelfs bijna tot een nucleair treffen tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten. Er zijn veel gekken op de wereld. Te veel.

waar-
om

kreu-
nen

de
na-
ties

waar-
om

be-
ven

de
na-
ties

waar-
om

kreu-
nen

&
be-
ven

de
na-
ties

(13)

IJdel heeft meer dan één betekenis: zinloos, onbetekenend, ongegrond, pronkzuchtig. Poetin is een ijdele man en ook de hoop op een spoedige beëindiging van het Oekraïense conflict komt me als ijdel voor. Lax is in zijn gedichten vaak dubbelzinnig. Het dertiende gedicht uit *Sea & Sky* is voor meer dan één uitlegging vatbaar. Maar dat we ons keer op keer vergissen is klip-en-klaar.

(&
het
volk

ver-
valt

in
ij-
de-
le

her-
ha-
ling)

?

(14)

Opgetogen van vreugde. Blijdschap. (Lax was een gelovig man. Hij ging uit van het goede in de mens, de wereld.) Het gevoel dat alles zingt op een mooie lentedag.

de
we-
reld

de
we-
reld

van
bin-
nen

van
bin-
nen

de
we-
reld

de
we-
reld

van
bin-
nen

van
bin-
nen

de
we-
reld

de
we-
reld

van
bin-
nen

van
bin-
nen

het
zingt

het
zingt

het
zingt

(15)

Lax had een Joodse moeder, maar trad na zijn studententijd tot de katholieke kerk toe. In de katholieke kerk wordt zout ook als een symbool van wijsheid beschouwd. Daarom bestempelt Lax in het navolgende gedicht het zout in de zee als de wijsheid van de zee. Dit gedicht lijkt me overigens niet zozeer een spirituele mijmering, maar eerder het verslag van een scherpe observant. In de regels ‘zout // zout // zoet // zout’ hoor en zie ik aanrollende golven.

zout

zout

zoet

zout

geen
traan

van
wolk

geen
traan

be-
vat

de
wijs-
heid
van
de
zee

zout

zoet

zout

zout

zout

zoet

zout

(16)

Het zestiende gedicht is een gedeeltelijke herhaling van het vijftiende gedicht. Het feit dat regendruppels geen zout bevatten, maar zoet zijn, wordt hier door Lax onderstreept. In de regels ‘zout // zoet // zout’ herken ik nu ook het proces van verdampen en condenseren, de watercyclus. Een eindeloze kringloop, levenwekkend. De wijsheid van de zee is meer dan alleen zout zijn.

geen
traan

van
wolk

geen
traan

be-
vat

de
wijs-
heid
van
de
zee

zout

zoet

zout

(17)

‘Pas op! Trek geen sandalen aan, want veel planten hebben doornen!’
las ik in een aanprijzing van een natuurwandeling over Kalymnos. Het
barst er van de doornstruiken. Schrammen kunnen schrijnen. In het
christelijke geloof staat de doorn symbool voor zonde, verdriet,
ontberingen. Denk ook aan de doornenkroon die Christus droeg tijdens
zijn kruisiging.

het
vuur

het
vuur

van
doorn

van
doorn

het
vuur

het
vuur

van
doorn

van
doorn

(18)

De vuurdoorn komt ook op Kalymnos voor. De verschillende ondersoorten hebben witte bloemen en rode, oranje of gele bessen. Het struikgewas heeft scherpe stekels en kan meters hoog worden. Ik stel me zo voor dat een zootje vruchtdragende vuurdoorns de aanblik van een vlammenzee biedt. En wie weet was een echte bosbrand of een loopvuur wel aanleiding tot dit en het vorige gedicht.

van
doorn

van
doorn

een
vuur

een
vuur

een
vuur

een
vuur

van
doorn

(19)

Vogels kijken. Ik doe het graag. Vogels zitten razendknap in elkaar. Ik zou wel als vogel willen terugkeren op aard. Als vredesduif.

de
duif

de
duif

de
duif

de
duif

duikt

duikt

&
klieft
de
lucht

de
duif

de
duif

de
duif

de
duif

duikt

&
klieft
de
lucht

(20)

Natuurlijk wil ik weten wat er staat. Ik geloof dat het over leven in zee gaat, vissen, dolfijnen wellicht. Of moet ik ook aan andersoortige verschijnselen denken? Het blijft gissen. Mijn vertaling schiet bijgevolg alle kanten op.

kijk

kijk

wat

rond-

draait

deze

fluis-

te-

ren

nu

fluis-

te-

ren

door

de

zee

kijk

kijk

wat
rond-
draait

deze

fluis-
te-
ren
nu

(ein-
de-
loos)

door

de
zeeën

(21)

Het was een Griekse ober in Manhattan die Lax op een koude avond aanraadde om naar Griekenland te gaan. Lax had een half leven vol omzwervingen achter de rug en zich zelden ergens echt thuis gevoeld. Mooi, warm en goedkoop, noemde de ober Griekenland, ‘je zou er eens heen moeten gaan.’ En Lax ging. En kwam in de hemel terecht.

de
woor-
den

de
woor-
den

van
d’he-
mel

ver-
fijnd

de
woor-
den

de
woor-
den

van
d’he-
mel

ver-
fijnd

de
woor-
den

de
woor-
den

van
d'he-
mel

ver-
fijnd

ver-
fijnd

ver-
fijnd

ver-
fijnd

(22)

In onze tuin bouwen pimpelmezen alweer aan een nestje. In hetzelfde kastje. En wie weet gaat het om hetzelfde paartje. Sommige dingen veranderen niet. Een kringloop is een kringloop is een kringloop. Machtswellust is ook zo'n ding.

al

ge-
lijk

&
al

het
zelf-
de

al

ge-
lijk

&
al

het
zelf-
de

niets

niets

niets

ver-
an-
dert

niets

niets

niets

nieuw

(23)

Op Kalymnos maakte Lax geregeld een praatje met een weefster, in een mengeling van Grieks en Italiaans. Hij heeft haar werkzaamheden vast en zeker geobserveerd. Schering is de lengtedraad van een weefsel en inslag de dwarse draad die door de schering wordt geslagen. Zwart en rood waren kleuren die ze gebruikte. Ook het ritme van het weven met een weefgetouw zit in onderstaand gedicht.

zwart
de
sche-
ring

&
rood
de
in-
slag

zwart
de
sche-
ring

&
rood
de
in-
slag

rood
de
in-
slag

&
zwart
de
sche-
ring

rood
de
in-
slag

&
zwart
de
sche-
ring

(24)

De Nederlandse uitdrukking ‘dat is schering en inslag’ betekent ‘dat komt regelmatig voor’. Het Engelse woord voor schering is ‘*warp*’ en voor inslag ‘*woof*’. Met de uitdrukking ‘*warp and woof*’ verwijzen Amerikanen naar de onderliggende structuur of het fundament van iets. In het Engels betekent ‘*warp*’ ook nog slib en ‘*woof*’ geblaf. ‘*Black the warp & red the woof*’.

zwart
de
sche-
ring

&
rood
de
in-
slag

zwart
de
sche-
ring

&
rood
de
in-
slag

(25)

In een subsidieaanvraag verklaarde Lax dat hij de lettergreep zag als de grondeenheid waaruit gedichten bestaan, ‘zoals het atoom wordt gezien als de grondeenheid van fysieke materie’. Het is dan eind jaren zestig. Hij was niet zozeer geïnteresseerd in de regel of het woord, maar vooral in de lettergreep, die hij graag verticaal en in ‘ritmische groepjes’ presenteerde. Hij wilde de ogen en oren van de lezer met maar één lettergreep tegelijk belasten. Over het woord zei hij nog dat hij een voorkeur had voor ‘gewone woorden van opvallende en universele betekenis’.

strak
strak

de
snaar

van
de
lier

waar-
op
hij
speel-
de

strak
strak

het
lied

dat
hij
had
ge-
leerd

te
ver-
tol-
ken

(26)

Lax leefde van de wind. Hij zwierf over enkele Griekse eilanden, observeerde de bewoners, praatte met ze, maakte foto's van ze en schreef over ze. Hij publiceerde poëzie en proza bij kleine uitgeverijen en ontving af en toe een klein bedrag aan royalty's. Van wat een paar mecenasen hem toestopten kon hij zijn onderkomens bekostigen. Met inwoners at hij graag een hapje mee.

strak
strak

de
snaar

van
de
lier

waar-
op
hij
speel-
de

strak
strak

het
lied

dat
hij
had
ge-
schre-
ven

(27)

Mandenvlechters. Lax kwam er in de jaren 60 nog eentje tegen op Kalymnos. Een hij. En een kletskaus. Ik vermoed dat Lax graag een babbeltje met hem maakte.

zijn
mand

zijn
mand

was
ge-
vloch-
ten

van
woor-
den

zijn
mand

zijn
mand

was
ge-
vloch-
ten

van
woor-
den

(28)

Concrete poëzie wil vorm en betekenis verenigen, samenvoegen binnen één geheel. In een concreet gedicht vullen betekenis en presentatie van woorden elkaar aan. Betekenis wordt geconcretiseerd, als vorm voorstelbaar gemaakt. Lax heeft zich altijd verzet tegen een classificatie als concreet dichter. Hij was gemagnetiseerd door het minimalisme, dat kunst ontdeed van overbodige elementen.

zijn
woor-
den

wa-
ren
strak
ge-
vloch-
ten

als
een
mand

zijn
mand

zijn
mand

was
ge-
vloch-
ten

van
woor-
den

(29)

In seksueel opzicht taalde Lax naar vrouwen noch mannen. Aseksueel zou ik hem willen noemen. Volgens zijn biograaf heeft hij eenmaal een vriendinnetje gehad, op de middelbare school. Toch had hij, zoals we in de komende gedichten zullen zien, een grote liefde. Die niet bij naam wordt genoemd.

wat
was
het
lied-
je

dat
zijn
hart

aan
het
schrij-
was

wat
was
het
lied-
je

dat
zijn
hart

aan
het
schrij-
was

?

(30)

Lax werd in 1915 geboren uit Joodse ouders. Ze waren niet streng gelovig. Het Oude Testament hoefde niet gelezen te worden, maar je diende wel God en je naasten lief te hebben. Toch raakte Lax al op jongere leeftijd geïnteresseerd in religieuze kwesties. Zijn jeugdvriend Thomas Merton, die later in het klooster zou gaan en een bekende katholieke theoloog en dichter-schrijver zou worden, speelde hierbij een rol.

zijn
hart

schreef

het
lied-
je

van
zijn

lief-
de

zijn
hart

schreef

zijn
lief-
de

neer

(31)

Over wiens hart heeft Lax het in dit en de twee voorgaande gedichten eigenlijk? Zijn eigen hart? Het hart van jeugdvriend Thomas Merton? Van een kennis op een van de Griekse eilanden? En wie antwoordt er hier? Of gaat het om een innerlijke monoloog?

wat
voor
lief-
de

schreef
zijn
hart

neer

?

een
lief-
de

een
lief-
de

een
mys-
te-
ri-
eu-
ze

lief-
de

(32)

Herhalingen doen zich bij Lax niet alleen op het niveau van de regel voor: onderstaand gedicht is vrijwel gelijk aan het vorige. De mysterieuze liefde is kennelijk van fundamenteel belang. Hoewel Jood van geboorte sloot Lax zich bij de katholieke kerk aan. God was zijn grote liefde, de schepper van het heelal. Die ze in het joodse geloof Jaweh noemen, maar wiens naam nooit uitgesproken wordt.

wat
voor
lief-
de

schreef
zijn
hart

neer

?

een
lief-
de

een
mys-
te-
ri-
eu-
ze

lief-
de

(33)

Wacht even. Lees ik het goed? Hint Lax hier op een aardse liefde? Was hij verliefd op de jonge weefster? Heimelijk?

zwart
zwart

de
sche-
ring

strak
strak

de
draad

rood
rood

de
in-
slag

van
mijn
lief

van
mijn
lief

zwart
zwart

de
sche-
ring

strak
strak

de
draad

rood
rood

de
in-
slag

van
mijn
lief

(34)

Zou Lax Freuds *Die Traumdeutung* hebben gelezen? Volgens Freud zijn dromen latente boodschappen uit het onderbewuste. In zijn boek zet de zenuwarts een methodiek uiteen om dromen te analyseren. De vrije associatie is een belangrijk instrument voor de analyticus. Lees onderstaand gedicht ook eens met uitschakeling van uw logica.

al-
le
dro-
men

één
droom

al-
le
bood-
schap-
pen

één
bood-
schap

al-
le
bood-
schap-
pen

één
bood-
schap

al-
le
dro-
men

één
droom

(35)

In *Die Traumdeutung* betoogt Freud dat alle dromen wensdromen zijn, waarin droombeelden voorkomen die men graag verwezenlijkt zou zien. Deze doorgaans verholen droombeelden vloeien volgens de Oostenrijkse psychiater vaak voort uit onderdrukte verlangens. Geen idee of Lax zijn eigen dromen probeerde te duiden. Onderstaand gedicht lijkt in elk geval te gaan over één hele grote wens, obsessie wellicht, obsessie wellicht, waar we alleen maar naar kunnen gissen. Dichter komen tot God of toch de jonge Griekse weefster?

al-
le
dro-
men

al-
le
dro-
men

één
droom

één
droom

al-
le
dro-
men

al-
le
dro-
men

één
droom

één
droom

(36)

Wie op het Griekse eiland Kalymnos verblijft, wordt omringd door de Egeïsche Zee. Die diepblauwe zee. De zee die Lax hieronder ongetwijfeld bezingt. De zee der zeeën. Zijn zee.

de
zee-
en

de
zee-
en

de
zee

de
zee

de
zee-
en

de
zee-
en

de
zee

de
zee

(37)

‘Ik geloof dat ik al heel vroeg een neiging had tot deze vorm van verticaliteit en de herhaling als stijlfiguur. Maar het ontwikkelde zich tegen het einde van de jaren 50, werd sterker en bewuster. Ik had een aantal gedichten geschreven in een nieuwe stijl van herhaling en abstractie. Het woord zelf kreeg aandacht. Verticaal schrijven, zo voelde ik dat, gaf je één woord per keer, of één lettergreep per keer, in plaats van woorden op een rij, waarlangs het oog zich spoedt naar het eind om te zien wat er aan de hand is.’

sei-
zoe-
nen

&
sei-
zoe-
nen

sei-
zoe-
nen

&
sei-
zoe-
nen

de
zee-
en

de
zee-
en

de
zee

(38)

Werk in serie. Mogelijkheden worden uitprobeerd. Combinaties gemaakt. Als een abstracte kunstenaar. Geen verband houdend met de zichtbare werkelijkheid.

al-
le
dro-
men

één
droom

al-
le
dro-
men

één
droom

de
sei-
zoe-
nen

de
sei-
zoe-
nen

de
zee

(39)

Een meditatie op de zee. Je zit aan zee. Ziet de zee. Hoort de zee. Je denkt aan de zee, maar denkt niet aan de zee.

de
zee

de
zee

de
zee

de
zee

de
zee

de
zee

(40)

De zee verandert met de seizoenen mee. Kleurt anders. Gedraagt zich anders. Wie vaak aan zee is, weet dat. Lax was vaak aan zee.

(de
zee

in
zijn

sei-
zoe-
nen)

(de
zee

in
zijn

sei-
zoe-
nen)

de
zee

de
zee

de
zee

(41)

‘Ja, ik geloof dat gesprekken met [beeldend kunstenaar Ad] Reinhardt en zijn inzichten in de schilderkunst zeker invloed op mijn literaire werk hebben gehad. Vooral zaken als de beperking van kleuren, de vereenvoudiging van vorm en het herhalen van thema’s spraken me aan. Ik hield van dit soort dingen die hij zei. We waren al vrienden op de middelbare school en na de universiteit gingen we samen geregeld naar bijeenkomsten van de New York Artists’ Club, waar alle schilders kwamen. We zagen ze allemaal, en al hun tentoonstellingen.’

de
zon

de
zon

de
zee

de
zon

de
zon

de
zee

(de
zee

in
zijn

sei-
zoe-
nen)

(de
zee

in
zijn

sei-
zoe-
nen)

de
zee

de
zee

de
zee

(42)

‘Ik denk dat mijn poëzie relaties heeft met abstract schilderen. Wie abstract werkt, werkt naar iets algemeners toe, een principe of iets dergelijks. Maar ik ben ook geïnteresseerd in het feit dat dingen er zijn, en dan weer weg zijn. Dat is een belangrijk proces. Dat is, geloof ik, een belangrijk onderdeel van waar ik mee in contact probeer te komen.’

dit
zijn
de
sei-
zoe-
nen

van
zon

&
zee

dit
zijn
de
sei-
zoe-
nen

van
zon

&
zee

(43)

Of gedichten verlichting kunnen geven? Zeker wel. Onderstaand vers, bijvoorbeeld, waarover ik me boog. Buiten lag er sneeuw, binnen spuwde de radio berichten over troepenverplaatsingen, mogelijke gastekorten en torenhoge inflatie. Maar Lax wist me een glimlach te ontlokken.

de
zon

de
zon

de
zee

de
zee

de
zon

de
zon

de
zee

de
zee

(44)

Het 44e gedicht is gelijk aan het 43e. Nagenoeg gelijk. Het 44e heeft meer witregels, waardoor er nog meer ademruimte ontstaat. Hier wordt meer dan zon en zee benadrukt. Een thuiskomen?

de

zon

de

zon

de

zee

de

zee

de

zon

de

zon

de

zee

de

zee

(45)

Een lovertje is een gestileerd sierblaadje op textiel, volgens Van Dale. Waarom zou Lax zo'n versierseltje bezingen? Wellicht droeg de jonge weefster, met wie Lax geregeld een praatje maakte, lovertjes op haar kledij. Dat Lax genegenheid voor deze jongedame voelde, merkte ik al eerder op. Dit vers lijkt in een hallelujastemming te zijn geschreven.

dat
elk

lo-
ver-
tje

bont

ver-
sier-
sel-
tje

zingt

zingt

zingt

zingt

dat
elk

lo-
ver-
tje

bont

ver-
sier-
sel-
tje

zingt

zingt

zingt

(46)

‘Absoluut! Ik geloof dat tijdloosheid van echte waarde is voor kunst, en dat het toegankelijk is voor serieuze kunstenaars, net zoals het toegankelijk is voor wiskundigen of wetenschappers. Tijdloosheid is iets waarmee je hopelijk uit de voeten kunt. Maar hoe je tegelijkertijd over tijdloosheid en vooruitgang zou kunnen spreken, dat weet ik niet. Als je werk serieus is, kun je tot dingen komen die voor sommigen nieuw zullen zijn.’

de
zon

de
zon

is
op

de
zee

de
zon

de
zon

is
op

de
zee

(47)

Dat de herhaling bij Lax ook het ritme dient, is zeker. Een fundamenteel ritme. Levensritme. Hieronder schittert zonlicht op water. Of verdwijnt de zon aan de horizon langzaam achter de zee?

de
zon

de
zon

is
op

de
zee

de
zon

is
op

de
zee

(48)

Zijn we dit gedicht niet al eerder tegengekomen? Ja, dat zijn we. Enkele blogposts terug. Maar onderstaand gedicht heeft wat extra witregels aan het eind. Waardoor het gezang haast gewijd wordt.

dat
elk

lo-
ver-
tje

bont

ver-
sier-
sel-
tje

zingt

zingt

zingt

zingt

dat
elk

lo-
ver-
tje

bont

ver-
sier-
sel-
tje

zingt

zingt

zingt

(49)

Op Kalymnos komen muskuseenden voor, en wilde eenden, Aziatische steenpatrijzen, rotsduiven, Turkse tortels, alpengierzwaluwen, gierzwaluwen, oeverlopers, Audouins meeuwen, geelpootmeeuwen, aalscholvers, kuifaalscholvers, sperwers, buizerds, arendbuizerds, dwergooruilen, steenuilen, ijsvogels, kleine torenvalken, torenvalken, Eleonora's valken, slechtvalken, grauwe klauwieren, bonte kraaien, raven, koolmezen, rotszwaluwen, boerenzwaluwen, roodstuitzwaluwen, fitissen, tjiftjafs, zwartkoppen, kleine zwartkoppen, Balkanbaardgrasmussen, rotskruipers, winterkoningen, merels en grauwe vliegenvangers.

het
woord

het
woord

is
een

vlie-
gen-
de
vo-
gel

(een
vo-
gel

een
vo-
gel

een
vo-
gel)

het
woord

het
woord

is
een

vlie-
gen-
de

vo-
gel:

een
vo-
gel

een
vo-
gel

een
vo-
gel

(50)

Het roer van een schip bedien je met behulp van een helmstok of stuurwiel of, thans, joystick. Lax zal tijdens zijn jarenlange verblijf op Griekse eilanden op legio schepen hebben gevaren. Of hij zelf ook een bootje heeft gehad, weet ik niet. Maar van koersen wist de dichter vast wel wat af. Ook van innerlijk koersen.

zet
je
koers

zet
je
koers

met
dit

stuur-
wiel

met
dit

stuur-
wiel

zet
je
koers

zet
je
koers

met
dit

stuur-
wiel

met
dit

stuur-
wiel

(51)

Een innerlijke stuurwiel? Een moreel kompas? Gericht op het goede?
De bijbel als leidraad? Lijkt me wel iets voor Lax.

met
dit

stuur-
wiel

met
dit

stuur-
wiel

zet
je
koers

zet
je
koers

met
dit

stuur-
wiel

met
dit

stuur-
wiel

zet
je

koers

(52)

De boezem als veilige plaats, waar je gekoesterd wordt. Ook de zee kan je wiegen. In het Nederlands kennen we ook nog het woord zeeboezem, wat ‘wijde inham van de zee’ betekent. Een baai is een kleine zeeboezem. Boten zoeken er beschutting.

de
zee

de
zee

(de
boe-
zem

van
de
zee)

de
zee

de
zee

(de
boe-
zem

van
de
zee)

boe-
zem

boe-
zem

(de
boe-
zem

van
de
zee)

(53)

‘Je werkt als dichter met beelden. De woorden die je gebruikt zijn meestal beeldwoorden, woorden die beelden oproepen. En ik denk dat beelden ook een symbolische betekenis hebben. Maar je wil een symbool waar nog een mysterie aan vastzit, anders werkt het niet. Je bent op zoek naar elementaire, archetypische dingen.’

de
zee

de
zee

(de
boe-
zem

van
de
zee)

de
zee

de
zee

(de
boe-
zem

van
de

zee)

boe-
zem

boe-
zem

(de
boe-
zem

van
de
zee)

boe-
zem

boe-
zem

(de
boe-
zem

van
de

zee)

(54)

Dit is een van de langste gedichten uit de bundel. Met reden. Het wil je laten zweven. En heeft daar lengte voor nodig. En verschuivende witregels.

als
ik

een
vo-
gel

was

zou
ik
vlie-
gen

zou
ik
vlie-
gen

o-
ver

de
zee

o-
ver

de
zee

als
ik

een
vo-
gel

was

zou
ik
vlie-
gen

zou
ik
vlie-
gen

o-
ver

de
zee

o-
ver

de
zee

o-
ver

de
zee

zou
ik
vlie-
gen

zou
ik
vlie-
gen

zou
ik

vlie-
gen

o-
ver
de
zee

o-
ver

de
zee

zou
ik
vlie-
gen

zou
ik
vlie-
gen

zou
ik

vlie-
gen

(55)

Zonlicht dat weerkaatst op witte huisjes in de verte. Al dan niet aan een blauwe baai. Daar gaat het laatste gedicht over dat ik vertaalde. Vanaf een heuveltop kijk je ernaar. Schrijf je erover.

de
stad

in
de
ver-
te

de
stad

in
de
ver-
te

licht

het
licht

op
de

stad

in
de
ver-
te

de
stad

in
de
ver-
te

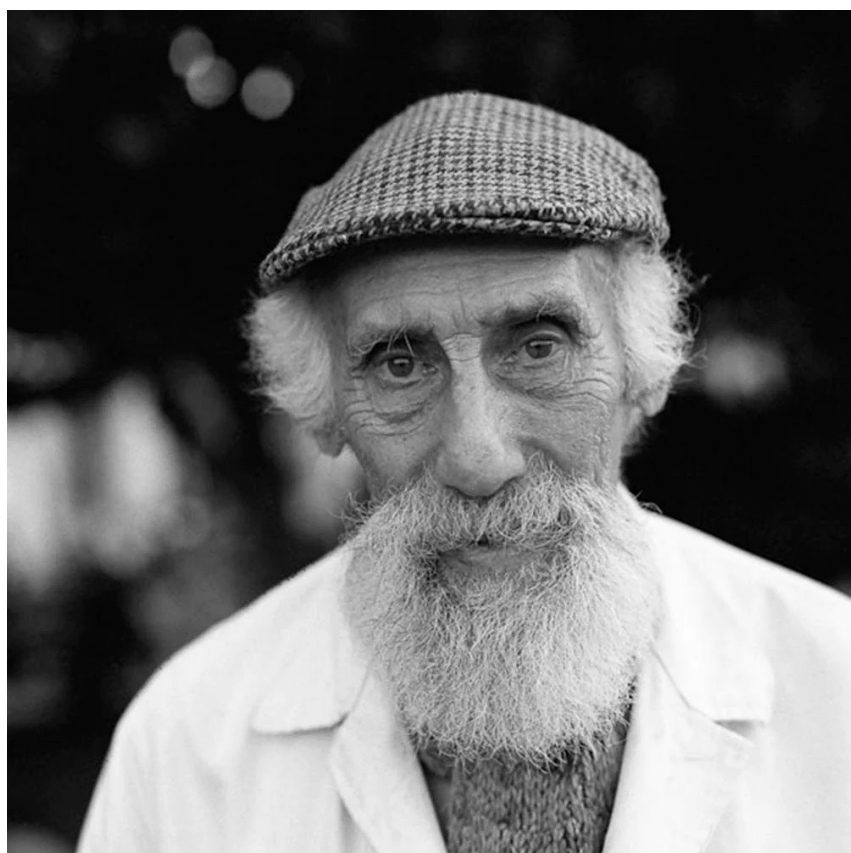
de
stad

in
de
ver-
te

het
licht

het
licht

het
licht

Dossier Van savons verde ochtenaas, 2023